

УДК 159.9-049.5.

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8458/2024-1-3>

Заграй Лариса Дмитрівна,

доктор психологічних наук, професор,
декан факультету психології,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
вулиця Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2823-8179>

Пілецька Любомира Сидорівна,

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної психології,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
вулиця Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4011-6433>

ЕМОЦІЙНА БЕЗПЕКА В ЕКЗИСТЕНЦІЇ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ ОСОБИСТОСТІ

У статті розкрито психологічні концепції емоційної безпеки особистості, розкрита структура та умови цього феномену. Автори розкривають місце емоційної безпеки в екзистенції життєвого шляху особистості, її зв'язок з прив'язаністю. Констатовано, що психологічна безпека має наступну структуру: емоційна реактивність, яка виявляється у страху або стресі при зустрічі з потенційно небезпечними ситуаціями, що призводить до підвищеної пильності або прихованої агресії; регулювання поведінки, яке проявляється в здатності впливати на взаємодію з навколишнім середовищем та мінімізувати потенційні загрози; внутрішні уявлення, що базуються на свідомих або несвідомих схемах щодо потенційно небезпечних ситуацій. Стаття носить теоретико-емпіричний зміст, у ній представлено результати дослідження зв'язків у діадах безпеки–небезпеки та залежності–незалежності, а також таких психологічних характеристик як оптимізм–песимізм, співчуття–байдужість, автономія–залежність, спокій–тривожність, толерантність–агресивність. Результати дослідження показали, що емоційна безпека викликає різні переживання і характеризується різноманітним набором станів, що часто мають протилежні смисли. Наявність почуття безпеки свідчить про наявність у людини внутрішніх ресурсів для протистояння новим загрозам та небезпечним ситуаціям. Важливою умовою безпеки є можливість покладатися на значущих інших (сім'ю, сексуальних партнерів тощо). Люди з почуттям емоційної безпеки позитивно ставляться до життя і залежать від вузького кола значущих людей. Автори приходять до висновку, що емоційна безпека формує різноманітні за модусом переживання та стани, відображає часом протилежні екзистенційні змістовні наповнення, яку особистість набуває упродовж життя.

Ключові слова: особистісна безпека, емоційна безпека, емоційні стани, екзистенція, залежність, прив'язаність, життєвий шлях особистості.

Zahrai Larysa, Piletska Liubomyra. Emotional security in the existence of the life path of personality

The article reveals the psychological concepts of emotional security of the individual, the structure and conditions of this phenomenon. The authors reveal the place of emotional security in the existence of an individual's life path, its connection with attachment. It was established that psychological safety has the following structure: emotional reactivity, which manifests itself in fear or stress when encountering potentially dangerous situations, which leads to increased vigilance or hidden aggression; regulation of behavior, which is manifested in the ability to influence interaction with the environment and minimize potential threats; internal representations based on conscious or unconscious schemas regarding potentially dangerous situations. The article has a theoretical-empirical content, it presents the results of the study of the relationships in the dyads of safety-danger and dependence-independence, as well as such psychological characteristics as optimism-pessimism, compassion-indifference, autonomy-dependence, calmness-anxiety, tolerance-aggressiveness. The results of the study showed that emotional safety causes different experiences and is characterized by a diverse set of states that often have opposite meanings. The presence of a

sense of security indicates that a person has internal resources to face new threats and dangerous situations. An important condition for security is the ability to rely on significant others (family, sexual partners, etc.). People with a sense of emotional security have a positive attitude towards life and depend on a narrow circle of significant people. The authors come to the conclusion that emotional security forms a variety of modes of experience and states, reflects sometimes opposite existential content that a person acquires throughout life.

Key words: *personal safety, emotional safety, emotional states, existence, dependence, attachment, personal life path.*

Вступ. Разом з появою людини на світ з'являється і її потреба у безпеці. Вона супроводжує її упродовж життя. Відтак людині вкрай необхідно відчуття зв'язку з оточуючого її світу та іншими людьми, а також відчувати власну приналежність до відповідних соціальних груп та структур в соціумі. Людина починає відчувати безпеку тільки в тому випадку, коли вона стає частиною її емоційної сфери, відображується та закріплюється в ній.

Канадський психолог Вільям Е. Блатц є один з перших вчених, що розробляв питання концепції емоційної безпеки. Він стверджував, що поведінка людини у всіх сферах життя її може бути пояснена через призму почуття безпеки. Згідно з його теорією, мета кожної людини, незалежно від віку, статусу або рівня доходу, – досягнути почуття безпеки. Здійснюючи постійно свій вибір, людина повсякчас прагне досягнути безпеки.

В.Е. Блатц характеризував безпеку як почуття, позаяк людина, яка відчуває себе в безпеці, переконується, що звільнена від небезпеки. Він вважав, що безпека є суб'єктивним відчуттям, що складається з двох основних елементів: досвіду адекватної поведінки у конкретній ситуації, коли сама особа відчуває, що здатна впоратися з цією ситуацією; адекватна оцінка майбутніх наслідків, яка дає змогу передбачати та прогнозувати їх в подальшому [1].

Отож, почуття безпеки визначає сприйняття як сьогодення, так і майбутнього. В. Блатц розглядав безпеку як впевненість та ефективність, хоча почуття ефективності більшою мірою залежить від умов і впливу оточуючих людей. Професор Едуард А. Ботт у 1939 році пояснював, що термін «безпека» (secure) походить від латинського «*securum*»,

що означає «безпечно», «без тривоги», «без страху», «вільний від невпевненості» [2].

Упродовж понад п'ятдесяти років емоційна безпека була відведена на другий план, але у 1994 році ця концепція знову з'явилася завдяки статті П. Девіса та Е.М. Каммінгса «Сімейні конфлікти та дитина: емоційна гіпотеза безпеки», що була опублікована у Психологічному бюлетені. Вони показали, що негативний зв'язок між батьком і дитиною може бути основною причиною відчуття невпевненості. Сімейні конфлікти також можуть спричинити відчуття загрози для безпеки. Коли люди відчувають, що безпека порушена, вони активізують свої внутрішні ресурси для відновлення емоційної безпеки. Саме тому емоційну безпеку можна розглядати як впевненість особистості у здатності подолати нові загрози та складні ситуації [3].

Процеси інтерналізації та екстерналізації впливають на емоційну безпеку [4]. Дослідження Дж. Фелпса та його однодумців показали, що дорослі, які самі не відчувають емоційної безпеки, можуть передавати свої емоційні проблеми своїм дітям [5]. Мішель Літл і Роджер Кобак виявили, що діти, які відчувають емоційну безпеку, менше схильні до конфліктів з учителями та однолітками в школі. Відсутність безпеки також впливає на рівень самоповаги [6] та соціальну компетентність [7].

Структурними елементами емоційної безпеки є:

– емоційна реактивність, яка виявляється у страху або стресі при зустрічі з потенційно небезпечними ситуаціями, що призводить до підвищеної пильності або прихованої агресії;

– регулювання поведінки, яке проявляється в здатності впливати на взаємодію з навколишнім середовищем та мінімізувати потенційні загрози;

– внутрішні уявлення, що базуються на свідомих або несвідомих схемах щодо потенційно небезпечних ситуацій.

З самого народження формується відповідний стан безпеки людини. Після народження дитині потрібно почуття енергетичну та емоційну єдність з матір'ю через годування. Дослідники, такі як Л. Ріхард з колегами, вказують на інстинктивну здатність новонароджених ссавців знаходити груди матері та смоктати. Якщо новонародженого помістити на голий живіт матері відразу після пологів протягом двадцяти хвилин він самостійно лине до грудей, і рухається таким чином близько п'ятдесяти хвилин, завершуючи цей шлях. Відчуття емоційної безпеки під час народження сприяє соматичному, неврологічному та психологічному розвитку дитини [8].

Когнітивні процеси особистості теж формуються на основі безпеки. Вже з дитинства люди цікавляться змінами в світі, що їх оточує, часто створюючи ці зміни самостійно. Це прагнення до змін веде до активного дослідництва, навчання та набуття знань і навичок. Розуміння своїх та чужих бажань, емоцій, жалю, переконань, цінностей та мети загалом розвивається від раннього віку через афективний досвід дитини. Цей потенціал не може розвиватися у дитини, якщо її батьки не створили відповідних умов. У дитини, яка відчуває емоційну безпеку, розвиваються наступні якості [9]: терпимість до невизначеності та непередбачуваності; активна пошукова діяльність; відмова від жорстких переконань; відкритість до нової інформації та прагнення до інтеграції нових фактів; позитивна самооцінка; довіра до світу та оптимістичне ставлення до життя; стійкість до стресу; висловлення емоційності через радість та смуток.

Емоційна безпека, яка формується у дитинстві через близькі стосунки з батьками, має велике значення для подальшого життя. Люди з високим рівнем емоційної безпеки мають більше можливостей для формування гармонійних стосунків, як показали дослідження [10], проведені Клер Гамільтон, Мері Майн та Еверетом Вотерсом. Згідно з цими дослідженнями, велика частка людей (68–75%)

демонструє зв'язок між рівнем емоційної безпеки у дитинстві та їхньою поведінкою в дорослому житті. Цей зв'язок виявляється у різних аспектах життя, таких як особисті стосунки, професійна діяльність, сексуальність та подружні відносини, дружба, хобі, інтереси та філософія життя.

Безпеки потребують також і дорослі особи. Наприклад, за дослідженнями В. Блатца, ніхто не може почувати себе повністю безпечно лише завдяки власній незалежності. Безпека в дорослому житті частково ґрунтується на принципі взаємної підтримки, що є одним з основних принципів усього суспільства. Це взаємовідносини, в яких обидва партнери можуть створювати безпеку один одному на основі своїх знань та навичок. Ці стосунки характеризуються взаємозалежністю від безпеки, при цьому кожен з партнерів має свою власну незалежну безпеку.

Особистісну безпеку можна визначати також і як впевненість у власних здібностях впоратися з проблемами на основі своїх навичок та знань, а також у переконанні, що є підтримка та захист у випадку потреби (наприклад, від батьків чи партнера). Наявність або відсутність почуття безпеки в дорослому віці особливо яскраво проявляється в стресових ситуаціях, коли доросла людина, боячись втратити підтримку та безпеку, шукає підтримку у важливих для неї людях.

Безумовно, взаємодія у міжособистісних відносинах у дорослих відрізняється від тих, що мають місце у дітей. Тільки тоді, коли доросла людина починає відчувати значну тривогу або стикається з травмами, хворобами, емоційними потрясіннями, коли страх втрати стає реальністю, вона починає активно шукати близькості, як це роблять діти, і також тестує стосунки на міцність. До прикладу, шлюб чи романтичне кохання самі по собі є процесом створення безпеки [11].

Одним з проявів потреби в безпеці є залежність, яка може виявлятися у різних формах емоційної залежності, таких як від ліків, їжі, грошей, алкоголю, а також від здобуття чиясь уваги, схвалення чи любові. У таких випадках почуття безпеки прямопропорційно зале-

жить від кількості одержання любові, уваги та схвалення інших.

Клаус Гросман з односторонніми визначеннями безпеки як оптимальний баланс між прихильністю та прагненням до пізнання, що досягається через відкритість. Основою емоційно безпечних стосунків є довіра. Коли емоційна безпека відсутня, партнери часто шукають можливі загрози у словах та діях один одного [12].

Емоційна безпека також тісно пов'язана зі соціальною та психологічною ідентичністю зі спільнотою, яка включає у себе почуття приналежності та відповідальності перед спільнотою. Якщо людина відчуває, що сприяла створенню спільноти, вона нерідко ідентифікує себе з нею [13].

Система загальних символів також впливає на формування емоційної безпеки. До прикладу, військові емблеми, футболки, значки, наклейки спортивні команди, які одягають однакові уніформи, і т. ін. – усе це є символами приналежності до різноманітних спільнот. Вони сприяють об'єднанню людей у суспільстві та забезпечують їм емоційну безпеку. Національні свята, прапори та мова також відіграють інтегруючу роль у національному рівні, надаючи громадянам почуття емоційної безпеки. У ширшому аспекті – загальні архетипи, що об'єднують людство, також відіграють важливу роль [14].

Емоційна безпека навіть впливає на такий феномен, як ставлення до смерті. Зазвичай люди, які відчувають емоційну безпеку, менше бояться смерті, ніж ті, хто не відчуває її. Тим часом, люди, які не відчувають емоційної безпеки, можуть пригнічувати свій страх перед смертю та не розвивати почуття символічного безсмертя.

Метою нашого дослідження є вивчення взаємозв'язку між емоційною безпекою/небезпекою та залежністю/незалежністю, а також психологічними характеристиками, такими як байдужість/співчуття, песимізм/оптимізм, тривожність/спокій, агресія/толерантність, залежність/автономія.

Матеріали та методи. Вивчення емоційної безпеки ускладнюється кількома факторами.

По-перше, у соціальній психології наразі відсутні методики, які б детально вивчали цей феномен. По-друге, люди з емоційною безпекою або без неї не мають чіткої соціальної локалізації або певних соціальних маркерів, тому для оцінки їхньої емоційної безпеки доводиться розраховувати на їх суб'єктивні враження.

З метою дослідження емоційної безпеки ми створили опитувальник, який опирався на концепцію В. Блатца. Учасники оцінили власний рівень безпеки/небезпеки та залежності/незалежності за п'ятибальною шкалою (від +2 до -2) у різних аспектах життя, таких як родина (батьки, партнер), робота (професія, колеги, кар'єра), навчання (професійна освіта, саморозвиток), хобі/дозвілля (захоплення, інтереси, подорожі) та друзі, а також щодо тимчасової перспективи.

Ключовими показниками емоційної стабільності використовувалися біполярні шкали, які включали наступні незалежні риси:

Залежність – автономія (до прикладу: «Ви волієте частіше перебувати на самоті»).

Байдужість – співчуття (до прикладу: «Ви зазвичай переймаєтеся проблемами своїх друзів»).

Агресія – толерантність (до прикладу: «Жебраки та волоцюги самі винні у своїх проблемах»).

Тривога – спокій (до прикладу: «Ви частіше винятково впевнені й холоднокровні»).

Песимізм/оптимізм (до прикладу: «Ви зазвичай вірите у невизначених ситуаціях, що все буде добре»).

Учасники дослідження розглядали твердження за п'ятибальною шкалою, виражаючи свою згоду на них на шкалі від «завжди» до «ніколи». У дослідженні брали участь 234 особи, які були підібрані за віком та рівнем освіти. Всі учасники були здобувачами вищої освіти міста Івано-Франківська.

Для обробки та аналізу результатів використовувалися методи описової статистики, кореляційного аналізу та факторного аналізу. Вся вибірка була розділена на дві групи за двома критеріями в діадах ступінь безпеки – небезпеки та залежності – незалеж-

ність. Порівняння цих критеріїв утворювало простір із вертикальною (ступінь залежності) та горизонтальною (ступінь безпеки) компонентами, що утворював чотири квадранти.

Кожен з цих базових критеріїв мав два протилежні значення – мінімальне та максимальне. За допомогою поєднання цих значень утворювалася матриця із чотирма «осередками». Після цього всі учасники були класифіковані до однієї з чотирьох підгруп в залежності від характеристик, якими вони володіли.

Результати. Отже, результати дослідження вказують на існування чотирьох підгруп респондентів:

Підгрупа I – люди, які відчуваються незалежними та мають почуття безпеки (19,5%); підгрупа II – люди, які залежні та відчуваються в безпеці (51,7%); підгрупа III – люди, які залежні, але відчувають небезпеку (14,9%); підгрупа IV – люди, які незалежні, але відчувають небезпеку (13,5%).

Для оцінки кореляційних зв'язків між шкалами опитувальника використовувався коефіцієнт кореляції Спірмена. У першій підгрупі спостерігався значний позитивний зв'язок між почуттям безпеки в різних сферах життя. У другій та третій підгрупах значущих кореляційних зв'язків не виявлено. У четвертій підгрупі спостерігався негативний зв'язок між почуттям безпеки в теперішньому із почуттям безпеки із сексуальним партнером.

Дані про емоційну стабільність ми піддали факторному аналізу для визначення зв'язків між ними у чотирьох підгрупах. Найсильніший фактор, виявлений у респондентів, які відчуваються в безпеці, – це «оптимізм». Оптимізм є ключовим елементом щасливого сприйняття життя і вирізняє щасливих людей від нещасних. Взагалі, оптимістичне ставлення до життя є важливою частиною базової довіри до світу [15].

Незалежні особи з почуттям емоційної безпеки, що складають першу субгрупу (19,5%), переважно асоціюють свою безпеку з близькими та родиною, відчувають впевненість у собі та в майбутньому, і мають довіру до інших, що є важливим чинником для них. Вони оцінюють свої здібності та навички як

достатні для досягнення важливих цілей і задоволення потреб. Такі особи менше приділяють уваги груповим нормам і стандартам і, можливо, володіють навичками з побудови міжособистісних стосунків. Наявність тісного зв'язку між самоідентифікацією та сімейним оточенням дозволяє їм відчувати себе незалежними від зовнішнього світу та впевненими в майбутньому.

Більшість учасників дослідження (51,7%) потрапили до другої підгрупи, де вони відчуваються в безпеці, але є емоційно нестійкими. Неутвердженість їхнього життя породжує почуття хисткості та нестійкості, і для того, щоб зберегти почуття безпеки, вони шукають приналежності (до групи, команди) та визначеності (влада, гроші, кохання). Це супроводжується страхом втрати, високим рівнем тривожності, потребою в адаптації до світу та його передбачуваності. На зовнішньому рівні вони можуть проявляти соціальну ввічливість, але всередині їх може турбувати пригнічена потреба в агресивному спілкуванні. Ймовірно, їм необхідні зовнішні обмеження для забезпечення внутрішньої безпеки.

Третя та четверта підгрупи характеризуються відсутністю почуття безпеки та захищеності, що відображається в поведінковому регулюванні, емоційній реактивності та внутрішніх уявленнях. Вони сприймають майбутнє як джерело дискомфорту.

Третя підгрупа характеризується як чутлива та сензитивна, яка часто пристосовується до зовнішніх впливів. Ці особи бояться вживати дії через сумніви у своїх можливостях та імовірності досягнення успіху, оскільки мають страх провалу. Вони прагнуть до підтримки та збільшення щастя оточуючих, з якими вони взаємодіють, і сильно прагнуть сподобатись іншим. Ці люди завжди мають страхи (хвороба, фінансові труднощі, тощо), що може вказувати на їхню велику чутливість до впливів середовища, з тенденцією до зміцнення своєї позиції через прив'язаність до інших людей та очікування захисту з їхнього боку. Це породжує потребу в афіліації – формуванні довірливих, теплих, емоційно важливих стосун-

ків з іншими людьми. Таким чином, людина прагне «захистити себе» від реальних або «негативних умов існування» (зберегти стабільність свого внутрішнього емоційного стану через активне прагнення до безпеки) та пошуку близькості зі значущими іншими для підтримки власної впевненості. Особистісна тривожність обумовлює відсутність почуття базової безпеки, що розширює коло індивідуально важливих стресорів і знижує стійкість до них. Це призводить до того, що кожна звичайна ситуація стає стресогенною, що ускладнює її ефективне подолання.

У респондентів четвертої підгрупи відсутнє почуття безпеки і немає яскраво вираженого об'єкта прихильності. Вони характеризуються відчутною відстороненістю від життя та інших людей і проявляють автономію. Для них характерне прагнення до самотності, незалежності та самодостатності. Цю позицію можна описати як «втечу від безпеки», готовність «зазнати» інформаційної невизначеності, прагнення до постійних випробувань себе, що може призвести до ризикованих дій та прагнення до небезпеки.

Отже, результати дослідження показали, що в залежності від рівня безпеки та залежності можна виділити чотири групи учасників дослідження:

група 1: люди, які відчують себе незалежними та у безпеці, проявляють оптимізм та толерантність;

група 2: особи, які залежать від інших та відчують себе у безпеці, мають оптимістичне ставлення, але відчують тривогу;

група 3: люди, які залежать від інших та відчують небезпеку, проявляють толерантність та тривогу;

група 4: особи, які відчують себе незалежними, але відчують небезпеку, характеризуються автономією та спокоєм.

Висновки. Почуття безпеки впливає на сприйняття майбутнього, зокрема для тих, хто не відчуває емоційної безпеки, майбутнє сприймається як джерело дискомфорту. Коли людина відчуває, що вона в безпеці і може правильно прогнозувати події, вона буде робити вибір, що сприятиме розширенню своєї системи, навіть з ризиком помилитися, але за тим настане період, протягом якого вона буде робити вибір, що знижує ймовірність помилки і служить підкріпленням.

Отже, отримана картина свідчить про те, що емоційна безпека викликає різні переживання і характеризується різноманітним набором станів, що часто мають протилежні смисли. Наявність почуття безпеки свідчить про наявність у людини внутрішніх ресурсів для протистояння новим загрозам та небезпечним ситуаціям. Важливою умовою безпеки є можливість покладатися на значущих інших (сім'ю, сексуальних партнерів тощо). Люди з почуттям емоційної безпеки позитивно ставляться до життя і залежать від вузького кола значущих людей.

Подальші наукові дослідження будуть спрямовані на пошук шляхів оптимізації емоційних ресурсів в контексті особистісної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Blatz W.E. Human security: Some reflectijns. Toronto: University of Toronto press. 1966.
2. Salter-Ainsworth M.D. Security and Attachment. In: The Secure Child: Timeless Lessons in Parenting and Childhood Education. Ed. by Richard Volpe. Toronto: University of Toronto Press, 2010. p. 46.
3. Davies P., Cummings E.M. Marital conflict and child adjustment: An emotional security hypothesis. *Psychological Bulletin*. 1994. P. 116, 387–411.
4. Davies P.T., Forman E.M. Children's patterns of preserving emotional security in the interparental subsystem. *Child Development*. 2002. P. 73, 1880–1903.
5. Phelps J.L., Belsky J., Crnic K. Earned security, daily stress, and parenting: A comparison of five alternative models. *Development & Psychopathology*. 1998. P. 10, 21–38.
6. Little M., Kobak R. Emotional security with teachers and children's stress reactivity: A comparison of special-education and regular-education classrooms. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*. 2003. P. 32, 127–138.

7. Helson R., Wink P. Two conceptions of maturity examined in the findings of a longitudinal study. Personality processes and individual differences. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1987. P. 53, 531–541.
8. Righard L., Franz K. Delivery Self Attachment (Video). Sunland, CA: Geddes Productions. 1995.
9. Mikulincer M., Florian V. The relationship between adult attachment styles and emotional and cognitive reactions to stressful events. In Simpson, J., Rholes, S. (eds.) Attachment theory and close relationships. New York: Guilford, 1998. p. 143–165.
10. Kobak R. R., Hazan, C. Parents and Spouses: Attachment Strategies and Marital Functioning, University of Delaware, Newark. 1991.
11. Grossmann K.E., Grossmann K., Zimmermann P. A Wider View of Attachment and Exploration: Stability and Change During the Years of Immaturity. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.) Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications. New York: Guilford Press, 1999. p. 768.
12. Sarason S.B. The psychological sense of community: Prospects for a community psychology. San Francisco: Jossey-Bass, 1974. p. 157.
13. McMillan D.W., Chavis D.M. Sense of community: A definition and theory. *Journal of Community Psychology*, 14(1), 1986. p. 6–23.
14. Jung C.G. The psychology of the unconscious. Leipzig, Germany: Franz Deutiche. 1912.
15. Шамне А. В. Особистісні та міжособистісно-стильові детермінанти копінг-поведінки студентів у стресових ситуаціях / Психологія стресостійкості студентської молоді: монографія / За заг. ред. В. Шмаргуна. К.: НУБіП України, 2019. С. 66–82.

References:

1. Blatz, W.E. (1966). Human security: Some reflectiјns. Toronto: University of Toronto press.
2. Salter-Ainsworth, M.D. (2010). Security and Attachment. In: The Secure Child: Timeless Lessons in Parenting and Childhood Education. Ed. by Richard Volpe. Toronto: University of Toronto Press, p. 46.
3. Davies, P., & Cummings, E.M. (1994). Marital conflict and child adjustment: An emotional security hypothesis. *Psychological Bulletin*. P. 116, 387–411.
4. Davies, P.T., & Forman, E.M. (2002). Children's patterns of preserving emotional security in the interparental subsystem. *Child Development*. P. 73, 1880–1903.
5. Phelps, J.L., Belsky, J., & Crnic, K. (1998). Earned security, daily stress, and parenting: A comparison of five alternative models. *Development & Psychopathology*. P. 10(1), 21–38.
6. Little, M., & Kobak, R. (2003). Emotional security with teachers and children's stress reactivity: A comparison of special-education and regular-education classrooms. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*. P. 32, 127–138.
7. Helson, R., & Wink, P. (1987). Two conceptions of maturity examined in the findings of a longitudinal study. Personality processes and individual differences. *Journal of Personality and Social Psychology*. P. 53, 531–541.
8. Righard, L., & Franz, K. (1995). Delivery Self Attachment (Video). Sunland, CA: Geddes Productions.
9. Mikulincer, M., & Florian, V. (1998). The relationship between adult attachment styles and emotional and cognitive reactions to stressful events. In Simpson, J., Rholes, S. (eds.) Attachment theory and close relationships. New York: Guilford, p. 143–165.
10. Kobak, R.R., & Hazan, C. (1991). Parents and Spouses: Attachment Strategies and Marital Functioning, University of Delaware, Newark
11. Grossmann, K.E., Grossmann, K., & Zimmermann, P. (1999). A Wider View of Attachment and Exploration: Stability and Change During the Years of Immaturity. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.) Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications. New York: Guilford Press, p. 768.
12. Sarason, S.B. (1974). The psychological sense of community: Prospects for a community psychology. San Francisco: Jossey-Bass, p. 157.
13. McMillan, D.W., & Chavis, D.M. (1986). Sense of community: A definition and theory. *Journal of Community Psychology*, 14(1), p. 6–23.
14. Jung, C.G. (1912). The psychology of the unconscious. Leipzig, Germany: Franz Deutiche.
15. Shamne, A.V. (2019). Osobystisni ta mizhosobystisno-stylovi determinanty kopinh-povedinky studentiv u stresovykh sytuatsiakh / Psykholohiia stresostiikosti studentskoi molodi: monohrafiia [Personal and interpersonal style determinants of coping behavior of students in stressful situations / Psychology of stress resistance of student youth: monograph]. (Shmarhun, V., Eds.). K.: NUBiP Ukrainy. S. 66–82 [in Ukrainian].